

We reizen om te leren: schoolreizen in het interbellum

Dat op reis gaan tijdens de vakantie lange tijd voorbehouden bleef aan de allerrijksten is bekend. Pas na de wet op de betaalde vakantie van juli 1936 konden meer en meer mensen zich een korte vakantie permitteren. Daarin werd wel eens een toeristische uitstap ondernomen. Ook de scholen begaven zich in het interbellum gaandeweg buiten de muren om de leerlingen in contact te brengen met steeds populairdere toeristische bestemmingen, of met educatief verantwoorde reisdoelen. Over het fenomeen van de georganiseerde schoolreizen in het interbellum is relatief weinig geschreven. Niettemin bestaan er bronnen om het te bestuderen. Getuigenissen van leerlingen zijn daarbij van primordiaal belang.

Het dagboek van een leerling

Een scholier uit de Vrije Beroepsschool in Brugge, het huidige Vrij Technisch Instituut¹, hield over zijn schoolreizen tussen 1934-1938 zorgvuldig een dagboek bij.² De leerling nam zelf foto's en kleefde die in het boekje. Tekst en beeldmateriaal vullen elkaar perfect aan en maken de bron dubbel interessant. De scholier zat op internaat in de Vrije Beroepsschool en woonde dus niet in Brugge. Hij volgde de richting 'Hout en bouw' en was, zo blijkt uit de foto's, een begenadigd amateur-fotograaf. Zijn verslagboekje gaat overigens niet alleen over de schoolreizen. Ook voetbalmatches, kerst- en paasfeesten komen aan bod.

De eerste trip die hij beschrijft was de driedaagse reis met de KAJ (Katholieke Arbeiders Jeugd)-afdeling van de vakschool van 31 mei tot 2 juni 1935 naar Rochefort. Er werd gestopt in Brussel, waar de KAJ-centrale in aanbouw aan de Poincarélaan werd bezocht. In de hoofdstad werd de dominantie van de Franse taal duidelijk aanvoeld: "De mensen schijnen hier geen Vlaamsch te verstaan, maar

¹De KAJ-afdeling van de vakschool aan de Casselberg, 1935.

(Uit: Dagboek van een leerling van de Vrije Beroepsschool in Brugge) (Collectie Marc Constandt)

door een speech van onze lachamateurs voelen ze zich toch op de teenen getrapt.” Na een bezoek aan de Citadel van Namen volgde een verblijf in de trappistenabdij van Rochefort, met een proefsessie van het bier. “Waar we dan met ons allen wel goed aan het trappisten bier. Maar helaas, ik en nog anderen vonden het bier wel goed maar als we dan naar ons villa terug gingen voelden we in ons hoofd en waren allen wat verblijd.” Nadien volgde een bezoek aan de grotten van Han en een boottochtje op de Maas bij Dinant. Deze treinreis valt echter enigszins buiten het bestek van de schoolreizen omdat het als uitstap van een jeugdbeweging moet worden beschouwd.

De scholier bespreekt ook de tripjes van het internaat. De eerste was op 11 juli 1935, met twee autobussen richting Torhout. Daarna werd de IJzertoren van Diksmuide bezocht: “Hoog en machtig in zijn soberheid van lijn, rees voor ons het reusachtig Yzermonument, heerlijk beeld dat ons den heldendood der Vlaamsche dapperen vertelde... waar over zooveel jaar het Vlaamsche bloed heeft gevloeid voor vrijheid van ons Vlaanderen.”

Na de IJzertoren werd koers gezet naar de stad Ieper waarbij de Menenpoort centraal stond. In de namiddag volgden de Casselberg in de Franse Westhoek, Veurne en de Belgische kust. In het Oostendse ‘Volkshuis’ werden de boterhammen opgegeten. In café As den As ontmoetten de scholieren nog de befaamde West-Vlaamse wielrenner Jules Van Hevel: “Jules Van Hevel was in form dees dag, want hij vertelde ons een beetje over zijn koersen die hij gereden hadt (sic). En over Romaintje, want de groote slag was juist aangegaan.” Dit sloeg op wielrenner Romain Maes, die in 1935 meedeed aan de Ronde van Frankrijk en die ook zou winnen.

In 1936 gingen de scholieren van het Brugse internaat opnieuw op reis, nu naar Knokke en Het Zoute, met een obligaat bezoek aan het wafelhuis en het speelplein van Moeder Siska, en Cadzand. De reis verliep niet helemaal rimpelloos. “Er ontbrak een 5 tal mannen die we later terug vonden aan de tramhalte in Het Zoute, maar ongelukkiglijk ze waren niet meer in nuchtere toestand (...) Enkele van de half nuchtere mannen werden algauw in het bed gestopt want ze hadden last genoeg mede gebracht op den tram, maar dat mag wel eens op zo’n dag.” De uitstap werd nog tweemaal op het ‘Feest van het Heilig Hart’ met de volledige school herhaald. Het dagje aan zee was trouwens al sinds 1934 een traditie. Bij de editie 1937 konden de leerlingen vrij ravotten. Uit de foto’s blijkt dat een van de spelletjes bestond in het natuurgetrouw naspelen van een scène waarbij een ter dood veroordeelde werd gefusilleerd. Wijst dit spel erop dat de gruwelen van de Eerste Wereldoorlog nog niet verwerkt waren? Of was het een verwijzing naar de Spaanse Burgeroorlog?

De foto’s zijn niet geposeerd en nadien ook niet gecensureerd. Die bewuste dag eindigde in een anticlimax: “Helaas als we terug kwamen vond den heer Bewaker dat we wat te laat kwamen, we kregen als beloning een sigaar er was een goed bandje aan”...

Volgende pagina’s: bladzijden uit het dagboek van een leerling van de Vrije Beroepsschool in Brugge, 1934-1938. (Collectie Marc Constandt)

Bochefort - Itengroeven - Grottes verten - Bochefort.

Op deze tweede dag werd ingezet met op te staan en we hadden gedroomd van van alles en nog wat en we hadden goed geslapen op onze moderne bedden.

Op ons gewenscht en gelieed, ons gelied gestort in de eetkamer voor het weer en alles wat goed was voor onze dag, gingen in de vroege morgen naar het klooster der paters waar we in de mooie kapel der H. Ellis bijwoonden en waar we allen ter H. Tafel naderende

Ons terug naar huis waar we dan hebben gezeten en daar terug naar de paters, was onze vader Jean ons dan zou begeleiden naar de stengroeven en ritje in de heuvelen.

We kwamen aan de paters aan, waar onze gids gaanch was uitgezest voor de rit.

Gauw de heuvel op en naar de kant der stengroeven en marbilgroeven gegaan.

Als we een eindje gegaan hadden was er een mooi plekje voor een foto te nemen met de paters in het midden.

Daer reden we door
wat mooi land-
schappen om weldra
in het stadje Cassel
te komen.

We krapten dan
erst onze dorst, om
dan de Casselberg
te bestuigen en om het

Foto's
uit ↙

Jeper.

mistrentendheid
van de aarshalf
Toch te gaan
bezieligen.

Erst kwamen
de kledes te
voren in de
ingang van den
kavel en knippen
zelfs tot 3 maal
toe.

Tingang der berg. ↑

Omdat we een beetje te veel
geucht hadden gemaakt in
het hotel, dan gingen we
langzamerhand naar de
poort, ons eventjes uitrukten
om daarnaals we in het café
aankwamen we machielijk
honden eten, want de maag
heel wat louter.

Vervolgens gingen we
eventjes de stad gaten be-
zichten, we ook in verschillende
huizen gingen, waar zelfs de

fotos aan den
gastoren
in aan
busje.

hoort ons eventjes de sacristie liet zien, ook
kregen we nog enkele gedruwen te zien die
nog den tijd van den verschillendij vorlog deden
berdenken.

Vervolgens gingen naar ons cafetje waar
we dan met ons busje in de richting van Frankrijk,
waar we wederom den toedienst hadden en waar
we ook onze leurt krijgen van te verklaren hadden
of we niets te verklaren hadden.

groepjes
 boven
 op de
 Centrale

1K.

De langen en
 Sijzi nevens de
 Prens

met achter zich
 De Prens, het ~~judicial~~
 Palais en een ~~high~~ op
 de stad.

De jufvrouw
giturende
haar middag-
slaapje.

Daar hebben we terug naar beneden
om even tjes goeder dag te zeggen aan
onzen chauffeur en de Heeren Juraans
en pleziere reisje naar boven te wensen
want ze houden met ons niet mede.

Daar wordt er ook een foto genomen van ons
Rusje en autogelieder.

Een ander groepje gingen zich algaam
verfrischen in het Nederlandsch met
waaronder we zelf E.H. Overmanier hebben.

Na de
middag
moech
wat rond-
lopen om
den pond
2 uur
lang
aan te

zitten en hier blijven we bij onze groep nog een
nieuw wandelingke te doen per fiets.

Onze
groep
die
verhuurklaar
is
voor
de
rit.

Zoo reden we over de nieuwe baan naar
het Oosterschuit naar Sluis waar we
den met een ander groepje bijeenkwamen om
zoo ons reisje voor te zetten.

Feest van H. Hart

Witstop naar Godzand.

Als naar gewoonte was er op het H. Hartfeest een uitstop welke naar de Noordzijde gericht was en wel naar Godzand.

Na een feestelijke H. Mis waaronder commissie voor de beurlingen der school en na een marktje met kochelotrichanen smachten we weldra gereed om de groepen die per fiets werden ~~af~~ mede de wetjongens die den tram meesten halen om ^{naar} het Zoute te rijden om weldra tegen 10 ure de school te verlaten met de laatste.

De rit liep goed ~~af~~ tot Godzand waar er weldra algemeen werd er naar dan ~~we~~ ons honden ommeeren.

We met een ~~g~~gal mannen richtte ^{we} ons naar het Zoute, waar we ons dan goed geamuseerd hebben met de ~~re~~ ^{re} in de duinen.

Zon werd gefulmineerd.

Naast deze tripjes ter ontspanning ging de richting 'Hout en Bouw' ook op educatieve uitstap. Zo stond op 11 juni 1936 initieel de haven van Antwerpen op het programma, maar: *"t Was droevig dat we vernamen dat er staking was uitgebroken in de haven van Antwerpen, want dat juist was oorzaak, dat we op donderdag 11 juni ons reisje per radiotrein ook zouden moeten laten varen. Maar er werd voor de houtbewerkers voor dees dag een ander ritje te voet ondernomen, namelijk naar de Westvlaamse betonmakerij."* De 'wilde' staking van de Antwerpse dokwerkers zou uitgroeien tot de algemene, nationale staking van 1936 voor loonsverhoging.

Toch werd nog een echte studiereis ondernomen, dit keer met de autobus naar Brussel. Daar werd achtereenvolgens een parketfabriek met verwerking van Kongolees hout bezocht, een museum in Ter Kamerenbos en de onafgewerkte basiliek van Koekelberg. In de loop van de dag gebeurde een klein slapstickincident, dat vereeuwigd werd door de scholier: *"Daar kwamen ze geloopt maar ongelukkiglijk daar kwam een chefkok gewandeld en Michel viel vlak met zijn hoofd in zijnen buik. Hij was er niet geerne bij maar dat gaf niet het was een ongeluk."* Het middagmaal werd genuttigd in het volksrestaurant van de intussen voltooide KAJ-centrale. Op het dak stond een beeld van de jonge arbeider³, dat als 'reus' werd omschreven en van de Brugse groep heel wat aandacht kreeg.

In 1937 werd een studiereis naar Ardoie georganiseerd, waar het bezoek aan een speelgoedfabriek centraal stond: *"We bezochten er een bedrijvige speelgoedfabriek uitgerust met de allernieuwste automatische hout draaibanken waar duizende en duizende stukjes in enkele uren tot kegels, poppenarmen, wandelstokjes, schepjes enz enz ... vervormd worden. (...) We bezoeken eerst het hout magazijn, daar waar menschen somtijds denken dat al dat speelgoed met afval van hout vervaardigd wordt, zijn ze het leelijk mis hoor."*

Op de vijvers van Dikkebus werd gespelevaard. Bij de steenbakkerij Florizoone in Nieuwpoort werden veldovens en kasovens bekeken. Voor het avondmaal werd halt gehouden in de kinderschool Ons Rustoord in Westende.⁴ Maar het meeste indruk maakten de bunkers op het Sint-Laureinsstrand. De uitstappen werden in een losse sfeer georganiseerd. Dat niet iedereen met die vrijheid kon omgaan, is ook nu nog een bekend fenomeen.

Voor de maaltijden werd blijkbaar zoveel mogelijk een beroep gedaan op instellingen uit de katholieke zuil: het trappistenklooster in Rochefort, het Volkshuis in Oostende, Ons Rustoord in Westende en de KAJ-centrale in Brussel. De studiereizen werden met zorg voorbereid: de keuze van de betonfabriek in Brugge, de speelgoedfabriek in Ardoie, de steenbakkerij in Nieuwpoort en de parketfabriek in Brussel was weloverwogen en bracht leerlingen in contact met moderne en uiteenlopende nijverheden die perfect aansloten bij een opleiding in de bouwnijverheid.

De toeristische bestemmingen waren klassiekers, gaande van de Citadel van Namen over de Franse Mont Cassel tot Moeder Siska in Het Zoute. Deze bestemmingen lagen niet meteen naast de deur en de verplaatsingen gebeurden dan ook per fiets, met de tram, trein of met een (gehuurde) autobus. Belangrijke gebeurte-

nissen uit het interbellum hebben hun weerslag: de grote staking van 1936, de bouw van de basiliek van Koekelberg ... Ook de Eerste Wereldoorlog leefde nog na, getuige het bezoek aan de Menenpoort in Ieper en aan de bunkers in Westende. De leerlingen waren geïnteresseerd in de Ronde van Frankrijk. Wellicht mede door de school ingegeven werd een Vlaamse reflex ontwikkeld, zoals blijkt uit het bezoek aan de IJzertoren en de opmerking over het gebruik van het Nederlands in de hoofdstad.

Het document heeft een bijkomende waarde door de spontane foto's. Die tonen niet alleen de leerlingen, maar ook de begeleiders, zoals de priester en de buschauffeur. De groepsfoto, het vervoermiddel, de attracties en de leerkrachten waren favoriete onderwerpen. Het maakt van dit verslagboekje een unieke bron.

Schoolarchieven en foto's als bron

In de nauwkeurig bijgehouden briefwisseling van de gemeenteschool van Middelkerke is één schooluitstap te traceren. Op 10 juni 1937 gingen de leerlingen van de hoogste graad (zevende en achtste leerjaar) op 'studieschoolreis' naar Antwerpen. 's Morgens stond de dierentuin op het programma en na de middag was er een havenrondvaart met de Flandriaboot. 's Middag werd in hotel Atlantic op de De Keyserlei een middagmaal genuttigd. Voor de 'gehakte steak' met frieten en een glas bier werd 7,50 frank per persoon betaald. De groep bestond uit 38 leerlingen en drie leerkrachten en iemand die niet geïdentificeerd kon worden. De verplaatsing gebeurde met een autobus van het Oostendse bedrijf Charles Ramoudt. Dat kostte 1100 frank. De totale uitgaven werden geraamd op 1820 frank. Het gemeentebestuur van Middelkerke verleende een toelage van 350 frank, waarmee ongeveer de kosten van de maaltijd konden worden gedekt.⁵ Wellicht was het de eerste keer dat de gemeenteschool van Middelkerke zo'n uitstap ondernam, want in 1935 werd nog met de fiets heen en terug naar de Kemmelberg gereden.⁶ Dat was voor de kinderen al een hele belevenis en door de afstand van om en bij de 100 kilometer (heen en terug) bovendien een fysieke krachttoer.

Op 24 juni 1936 trok meester Nestor Couttenier met het derde tot vijfde leerjaar van de gemeenteschool van Leffinge op schoolreis naar: 'Tourhout – Brugge – 't Zwijn – Kust en Oostende'. De enige bron hierover is een korte notitie in het klasdagboek van deze leerkracht.⁷ De informatie blijft dan ook uiterst beperkt. Zelfs de wijze waarop de verplaatsing gebeurde is niet duidelijk.

Op het programma dus klassiekers zoals de Zoo van Antwerpen of het natuurreservaat 't Zwin in Knokke. Andere frequent voorkomende bestemmingen waren het Melipark te Adinkerke, de grotten van Han en de bootreisjes op de Maas.

Het is eigenaardig dat in de schoolarchieven van Middelkerke geen fotomateriaal bewaard is gebleven. Net zoals toeristen geregeld plaatjes schoten, werden er bij schoolreizen namelijk ook geregeld foto's gemaakt van de leerlingen, het leraarenkorps, de autobus en de attracties. Wel vonden we foto's van (anonieme) leerkrachten in de zoo van Antwerpen, van leerlingen bij de bus, van de klas van de

De klassieke groepsfoto tijdens een bezoek aan Cadzand. (Collectie Marc Constandt)

gemeenteschool van Esen in 1932 in Oostende, maar daarbij konden we geen verdere uitleg of getuigenissen vinden.

Onderzoek naar schoolreizen

Het is duidelijk dat kinderen in het interbellum meer kansen kregen om in schoolverband op uitstap te gaan. Reeds van bij de oprichting in 1893 pleitte de socialistische onderwijzersbond voor uitbreiding van schoolreizen en voor de kosteloosheid ervan. In het interbellum konden scholieren al dan niet kosteloos enkele dagen het land verkennen. Dat daarbij niet altijd educatieve drijfveren vooropstonden, blijkt uit het feit dat ook speeltuinen werden bezocht. Er mocht al eens een trappist gedronken worden, het moest niet allemaal 'om te leren' zijn. Scholen begonnen aan educatief en recreatief toerisme te doen.

De voorbeelden hierboven werpen meerdere vragen op. Waren de uitstappen altijd dermate 'luxueus', met een verplaatsing met de autobus en een dure warme maaltijd 's middags? Hoe werd de trein ingezet? Wat was het doel van de uitstap? Hoe ervoeren leerlingen en leerkrachten de uitstap? Werde de discipline even strak aangehouden als normaal? Waren de uitbaters van de toeristische attracties wel geïnteresseerd in zulke bezoekers? Deden ze specifieke acties om hen aan te trek-

Leraar en leerlingen voor de autobus. (Collectie Marc Constandt)

ken? In het geval van de rondvaarten met de Flandriaboot werden er 'bijzondere prijzen voor scholen en groepen' aangeboden. Wat was de rol van de overheid? Steunde die de schoolreizen, zoals het gemeentebestuur van Middelkerke? Was er een verschil tussen het vrij onderwijs en het staatsonderwijs? Meer egodocumenten, eventueel aangevuld met mondelinge bronnen, kunnen naast het klassieke bronnenonderzoek antwoord bieden.

- (1) Zie bijvoorbeeld het gedenkboek van de school: *100 jaar Vrij Technisch Instituut Brugge, 1908-2008: Rijkere geest; fijner hand*, Brugge, 2008.
- (2) Het boekje *Korten inhoud van schoolreizen en schooluitstapjes gemaakt als leerling-intern der vrije beroepsschool, Boeveriestraat 83, Brugge Schooljaar 1934-1935 tot 1937-1938* werd als lot 165 geveild door boekhandel Cursief in Damme op 13 december 2008.
- (3) L. ALAERTS, *Door eigen werk sterk: Geschiedenis van de kajotters en de kajotsters in Vlaanderen, 1924-1967*, Leuven: KADOC, 2004, p. 178-179.
- (4) M. CONSTANDT, *Ons Rustoord in Westende*. In: *Graningate*, 28(2008)110, p. 27-32.
- (5) Gemeentearchief Middelkerke (GAM), Archief gemeenteschool Middelkerke, Bundel Schoolarchief 1936-1939, Losse stukken met betrekking tot schoolreis 1937.
- (6) Volgens foto's en het overgeleverde verhaal van de familie van Georges Bloes, oud-leerling aan de gemeenteschool van Middelkerke.
- (7) GAM, Fonds gemeenteschool Leffinge, doos 5, *Pedagogisch klasboek voor de lagere school van Nestor Couttenier*, 1936 en 1937.